

Володимир Розумюк

КУЛЬТУРНО-РАСОВІ АСПЕКТИ ДОКТРИНИ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМУ

Життя — це джерело втіхи, але там,
де п'є потолок, всі джерела отруєні...
Невже для життя потрібна потолок?
Невже потрібні отруєні джерела, чадні багаття,
брудні мрії і хробаки в живодайному хлібі?
«Так говорив Заратустра» Ф. Ніцше

У суспільній свідомості такі слова, як нацизм чи фашизм, уже давно та майже усюди втратили свій початковий зміст певної теоретичної доктрини чи ідеологічного світогляду, перетворившись на синоніми абсолютного зла, ненависті та ганьби. Вже й поважні

науковці, аналізуючи специфіку націонал-соціалізму (фашизму), часто збиваються з нудного академічного аналізу підкресленого антигуманізму цієї ідеології на детальний опис (цілком в дусі геббельсівської пропаганди) сексуальних збочень і психічних відхилень Гітлера та його оточення, ну а політичні діячі навіть у віддалених країнах Африки добре знають, яким саме словом можна найкраще затаврувати своїх опонентів і критиків.

У той же час очевидним та беззаперечним видається той факт, що теорія і практика гітлерівського режиму надзвичайно сильно вплинула на розвиток не лише Європи, але й усього світу. Тож цілком можна погодитися з думкою Б.Муссоліні, що ніхто — чи то друзі, чи то вороги — не зможе правильно зрозуміти історію ХХ століття, якщо не візьме до уваги феномен фашизму¹. Подальша демонізація та міфологізація нацистської Німеччини лише сприятиме формуванню спотвореного уявлення про зміст її офіційної ідеології, що заважатиме адекватній оцінці періоду великих історичних катастроф не такого вже й далекого минулого.

Як відомо, основні засади ідеологічної доктрини націонал-соціалізму були сформовані впродовж 20–30-х років минулого століття шляхом об'єднання й синтезу деяких положень расової теорії, ідей великогерманського націоналізму, традиційного прусського мілітаризму та соціалістичної риторики. Всупереч лібералам, для яких основним історичним суб'єктом був окремий індивід, відкидаючи й заперечуючи комуністичну соціально-класову диференціацію соціуму, нацисти проголосили визначальним фактором суспільного розвитку й еволюції розподіл людства на різні нерівноцінні раси: «Народницький (нацистський) світогляд головну роль визнає за расою... і в жодному разі не вірить у рівність рас... Раси поділяються на нижчі та вищі»².

У нацистській інтерпретації світу кожна раса постала органічною спільнотою з власною особливою кров'ю, яка має притаманну лише їй «расову душу», що визначає творчі здібності народу, його культуру, мову та міфологію, філософію і релігію, побутові звичаї й юридичні норми, мораль і цінності, уявлення про прекрасне та ідеальне суспільне влаштування, а решта факторів є, по суті, другорядними детермінантами. Як відзначав провідний ідеолог націонал-соціалізму А.Розенберг: «Ми (нацисти), зі свого боку, аж ніяк не заперечуємо дуже різноманітних впливів ландшафту, клімату і політичних традицій, але над усім цим стоїть кров і зумовлений нею характер»³.

Вибудовуючи нацистську ієрархію різних рас, Гітлер поділив всі народи світу (за їх расовою природою) на три основні категорії:

- засновники культури (передусім, німці — «арійці», але також ті нації, в яких визначальною є кров германських племен — англійці, американці, скандинави, фламандці, частково — французи та італійці);

- носії культури (решта людства, класичний приклад — японці);
- руйнівники культури (євреї)⁴.

Стверджуючи, що всі творіння культури несуть на собі расове тавро, нацисти проголошували всі інтелектуальні (технічні та мистецькі) і матеріальні здобутки людства впродовж усієї його історії результатом діяльності виключно народів арійської крові: «Вся людська культура і цивілізація на нашій землі нерозривно пов'язана з існуванням арійця»⁵, адже саме ця раса розглядалася ними як фундатор цивілізації: «Арієць є Прометеем людства. Його ясна голова була обдарована іскрою генія, йому дано було запалити перші вогники людського розуму, йому першому вдалося кинути яскравий промінь сонця в темну ніч загадок природи і показати людству дорогу до культури»⁶.

На думку нацистських ідеологів, усі інші раси не здатні до самостійної творчості, тож вони можуть тільки запозичувати арійські досягнення, механічно копіюючи їх, виступаючи, таким чином, лише носіями культури. Євреї ж, окрім того, що самі не здатні на творчу працю, ще й навіть не можуть наслідувати арійцям, оскільки неминуче спотворюють їх здобутки: «Євреї може лише наслідувати чуже мистецтво, точніше — спотворювати його... культура єврея — лише спотворена культура інших народів... Людський прогрес йде вперед не завдяки євреям, а всупереч їм»⁷. Більше того, нацисти закидали євреям, що останні руйнують будь-яке органічне суспільство і культуру, причому роблять це навіть не зі злої волі, а за своєю потворною природою: «справжня натура євреїв — паразитизм і експлуатація інших народів»⁸. Затятий антисеміт Гітлер наголошував, що «євреї несе з собою лише смерть. Куди не ступить його нога, там народ, який до того жив своєю працею, раніше чи пізніше починає вимирати»⁹.

Заперечуючи лінійну доктрину суспільного прогресу, ідеологи націонал-соціалізму відстоювали циклічний характер історичного процесу — «величного світового епосу про піднесення і крах народів, їх героїв і мислителів, їх винахідників і художників»¹⁰. Запозичивши теоретичні схеми Гобіно і Чемберлена, нацисти

стверджували, що першим кроком до побудови розвиненої цивілізації є завоювання чистокровними арійськими племенами відсталих і неповноцінних народів, причому, на думку Гітлера, для створення великої культури підкорення більш низьких рас є абсолютно необхідною передумовою, адже якби арійці не мали можливості широко використовувати їх робочу (рабську) силу, взагалі ніколи не вдалося б зробити навіть перших кроків до культурного прогресу¹¹. Підпорядкувавши і примусивши працювати завойовані племена, арійці тим самим пробуджують їх від летаргії та сприяють розвитку духовних і організаторських здібностей, створюючи культуру, якій «притаманні всі внутрішні риси арійців, і яка лише ззовні нагадує про місцеві особливості і властивості підкорених народів»¹². Проте з плином часу різке розмежування між рабом і паном слабшає, відбувається їх поступове зближення, яке призводить до втрати арійцями чистоти крові: «під впливом змішування рас арійці поступово все більше втрачали свої культурні здібності, аж поки врешті-решт розумово і фізично стали більше нагадувати завойовані ними народи, ніж власних предків... У крові завойованих народів розчинилися всі духовні переваги колишніх завойовників. У нижчій культурі завойованих народів згас факел людського прогресу, занесений туди вищою расою... Лишається лише трохи світліший колір шкіри і закостеніла культура..., рештки якої яскраво виблискують у темряві ночі нового варварства... Так гинули цілі культури і держави, щоб поступитися місцем новим утворенням»¹³.

Відповідно, виходячи з такого розуміння антропології та історії, ідеологи націонал-соціалізму розглядали змішування крові «вищої» та «нижчої» рас як вкрай небезпечний та згубний процес, який неминуче призводить до фізичного і розумового регресу, занепаду творчих здібностей, зниження стандартів честі та героїзму, а в кінцевому підсумку — виродження «вищої» раси й втрати нею життєвої сили. Нацистські пропагандисти любили цитувати арабське прислів'я — Бог створив білого, Бог створив чорного, диявол створив метиса, — а Розенберг особливо попереджав, що ворожа неповноцінна кров в жилах «вищої раси» є незмивною ганьбою, яка призводить до неминучої загибелі як окремої особистості, так і цивілізації загалом: «Цієї помсти крові не уник жоден з тих, хто зневажив релігію крові: ані індус, ані перс, ані грек, ані римлянин. Від цієї помсти не втече також і Північна Європа, якщо не поверне назад і не відкине порожні побічні форми,

безкровні абсолютні ідеї і не почне знову довірливо прислухатися до втраченого джерела своїх власних життєвих соків і своїх цінностей»¹⁴. Цю саму думку відстоював і Гітлер: «Змішування вищої та нижчої раси суперечить природі. Гріхи проти крові і раси є найтяжчими і найжахливішими гріхами в цьому світі. Нація, яка віддається ним — приречена»¹⁵.

Оскільки «одна тільки ступінь чистоти крові визначає справжню силу чи слабкість людей»¹⁶, нацисти проголошували своїм головним завданням «збереження расових основ людства», а саме: «наше (основне) завдання на землі — допомагати перемозі найкращої, більш могутньої раси, яка має підпорядкувати собі гірші й слабкіші раси»¹⁷. Цілком природно, що в «Майн кампф» фюрер охарактеризував націонал-соціалізм як «світогляд... який ставить своїм завданням віддати владу над усім світом у руки найкращої з націй»¹⁸.

Повертаючись з темних глибин історіософії до сучасності, теоретики нацизму констатували жахливий занепад арійської раси — потворне расове виродження Європи, викликане ганебним кровозмішуванням, ознаки якого очевидні, передусім, у Франції: «Навколо Нотр Дам в Парижі юрбиться щораз більш деградує населення. Негри і мулати йдуть попідруч з білими жінками... бридкі пихаті метиси отруюють расу все ще прекрасних жінок... Тут звучить заклик — захист від проникнення Африки, закриття кордонів на основі антропологічних ознак, нордична європейська коаліція з метою очистки європейської Батьківщини від поширення паростків хвороби з Африки та Сирії. В тому числі і на користь самих французів»¹⁹. Втім, на думку Гітлера і Розенберга, у Франції процес кровозмішування зайшов настільки далеко і призвів до таких непоправних наслідків, що врятувати цю країну та народ уже просто неможливо: «Історія імперії франків сьогодні завершена. Франція буде тому охоплена інстинктивним расовим страхом, як результатом расової ганьби, що ніколи не залишить у спокої жодної людини, в якій перемогла змішана кров», адже «від політичного гноблення будь-який народ може звільнитися, від расового зараження — ніколи»²⁰. Більше того, нацисти стверджували, що Франція внаслідок постійного кровозмішування з неграми і зближення з євреями на основі спільного прагнення до підпорядкування усього світу перетворюється на «найбільшу загрозу для подальшого існування білої раси в Європі»²¹. Саме натхненна ненависть до усього німецького спонукала французів завести негрів на Рейн,

і вже «африканські орди негритянських племен безперешкодно отруюють кров німецького народу».

Теоретики націонал-соціалізму наголошували, що саме Німеччина, як і завжди в історії людства, стане тим місцем, боротьба навколо якого вирішить долю світу: «Якщо наш народ і наша держава дійсно стануть жертвою цієї хижої і кровожерливої єврейської тиранії, то цей спрут охопить своїми щупальцями всю землю»²², тож «або ми (німці-арійці) піднінемося до очищаючих успіхів шляхом відродження давньої чистопородної крові..., або ж останні германсько-західні цінності цивілізації і державного виховання поринуть у брудні людські потоки великих міст світу, скалічаться на безплідному асфальті озвірілих нелюдей чи проростуть збудженими паростками хвороби у вигляді вихідців з Південної Америки, Китаю, Голландської Індії та Африки, які схрещуються між собою»²³.

На думку Гітлера, боротьба проти цієї «жахливої» небезпеки расового виродження має вестися в усіх сферах народного життя, причому перемога націонал-соціалізму на культурному фронті не менш важлива і необхідна, аніж в політиці чи економіці. Відзначаючи «систематичне і майже планомірне зниження культурного рівня нації» на зламі ХІХ–ХХ століть, фюрер стверджував: якщо за давніх часів окремі випадки мистецьких похибок та збоченого смаку були результатом художнього творчого пошуку, то саме в цей період німецька нація зіштовхнулася не з помилками, а з ідейною деградацією, яка була очевидним симптомом конкретного культурного виродження і сигналізувала про майбутню політичну катастрофу під впливом ідей більшовизму. Погано обізнаний з історією образотворчого мистецтва в Радянському Союзі, Гітлер навіть заявляв, що «більшовизм у мистецтві є єдино можливою формою прояву в галузі культурного життя більшовизму взагалі, оскільки він тут сам собі може дозволити безмежне збочення і потворність... тож офіційно визнаним мистецтвом у тих державах, які вже мали щастя бути більшовизованими, є продукти божевільної фантазії таких пропащих людей, як «кубісти» і «дадаїсти»²⁴. Зрештою всі зразки «неарійського» мистецтва отримали в нацистській Німеччині загальну назву «кубо» — культуробільшовизм.

Основну причину цієї культурної деградації та виродження ідеології націонал-соціалізму вбачали в забрудненні крові чистої вищої раси різними брудними домішками, внаслідок чого покручі-метиси набули можливість видавати свої роботи за художні «шедеври».

Сучасна культура, доводили нацисти, все більше нагадує не храм, а лікарню, так мало в ній святого й величного і так багато хворобливого й ненормального, причому сліди дегенерації неповноцінної натури, викликані хаосом расового змішування, доходять до карикатурної потворності. Вибудовуючи на основі культурно-біологічного детермінізму прямий зв'язок між структурою і наповненням капілярної мережі, з одного боку, та мистецькими досягненнями і суспільними порядками, з іншого, вони стверджували, що повторне для неповноцінних рас необхідне, а тому для них воно й прекрасне. Запозичивши з расової теорії положення, що естетично-ціннісне сприйняття людини є похідною функцією від її расових ознак, Розенберг наголошував, що «расовий хаос часів прогресуючої демократизації йде пліч-о-пліч разом з художнім... прекрасне зникає, образи виродків з'являються і в мистецтві»²⁵.

З погляду расової теорії, анатомічне підґрунтя сприйняття кольорового спектру і музичної гами різними расами призводить до того, що культурі (точніше, різним расово обумовленим культурам) неможливо навчитись, їй (їм) можна лише відповідати. І якщо не інші люди, а лише Боги є справжніми суперниками арійців у творенні шедеврів мистецтва, то культурні «досягнення» темних рас є найкращим віддзеркаленням їх чорної природи, адже «ніхто не може вилізити зі своєї шкіри, так само, як і зі своєї душі» (Ф.Ленц). Так, наприклад, у танцях народів білої раси пластичні та ритмічні рухи здійснюються руками і ногами, а хребет при цьому тримається вертикально, оскільки з естетичної і психофізичної точки зору біла людина завжди вважала неприпустимим підкреслювати рухами живіт, геніталії, сідниці та стегна; натомість у темних рас весь танок поступово зводиться до примітивного потрясіння дітородними органами, що можна спостерігати у більшості тварин під час шлюбного періоду перед спарюванням.

Більше того, в інтерпретації ідеологів націонал-соціалізму культ сексуального проміскуїтету сучасної масової культури поставав не лише результатом расового виродження, але й потворним творінням цілеспрямованої єврейської політики, що має на меті «піддати порядний трудовий (німецький) народ безперешкодному впливу мерзенної театральної та кінопропаганди, яка знає лише трьох героїв: шлюху, сутенера і злочинця»²⁶. Наголошуючи, що діяльність євреїв у різних культурних галузях — «це чума, чума, справжня духовна чума», оскільки вони ведуть приховану війну проти держави і народу «тим, що спричиняють розклад сфери мистецтва, літе-

ратури, театру, спотворюють здорові смаки, руйнують усі правильні поняття про красиве, високе, шляхетне та гарне, навіюють людям власні ниці ідеали ... підточують будь-яку моральність і порядність, оголошуючи все це застарілим та віджилим. Так триває доти, доки не вдається повністю підточити останні основи існування певної держави і певної народності»²⁷, Гітлер ставив риторичне запитання, маючи на нього вже готову відповідь: «Хіба на світі є хоча б одна нечиста справа, хоча б одне безстидство будь-якого сорту, і перш за все в галузі культурного життя народів, в якому б не був замішаний хоча б один єврей? Як в кожному гнійнику знайдеш хробака або личинку, так і в кожній брудній історії обов'язково напштовхнешся на єврейчика»²⁸.

Відповідно, на думку Гітлера, культурне життя має бути поставлене під найжорсткіший державний контроль: «Керівники держави зобов'язані боротися проти того, щоб різні божевільні могли здійснювати вплив на духовне життя цілого народу. Надати «свободу» такому «мистецтву» — означає грати долею народу. Той день, коли такого роду мистецтво знайшло б собі широке визнання, став би фатальним днем для всього людства», адже «якщо б єврею за допомогою його марксистського символу віри вдалося здобути перемогу над народами світу, його корона стала б вінцем на могилі усього людства»²⁹.

Оцінюючи обґрунтованість історіософії ідеологічної доктрини націонал-соціалізму, слід однозначно визнати, що вона, м'яко кажучи, не відповідала суспільно-історичним реаліям. Не дарма Гітлер суворо критикував німецьку історичну науку і систему освіти («погано поставлено викладання історичних наук... нинішнє наше викладання історичних наук нікуди не годиться» — і це про найкращу історичну школу Європи!), проголошуючи, що «одним з важливих завдань нашої держави буде турбота про те, щоб нарешті був написаний такий курс історії, в якому домінує становище посяде расова проблема»³⁰.

Вимагаючи «внести серйозні зміни в нинішнє наше викладання історії», фюрер виходив з того, що «істини не існує ані в моральному, ані в науковому сенсі», а «ідея про вільну неупереджену науку могла виникнути лише в епоху лібералізму. Вона є абсурдною». На його думку, «наука — це соціальний феномен, і подібно до кожного такого феномена вона обмежена користю і шкодою, які вона може принести суспільству», а «під гаслом «об'єктивної науки» зібралися професори, що бажають звільнитися від нагляду

державної влади, який їм так необхідний». Гітлер стверджував: «Те, що називають кризою науки — не що інше, як усвідомлення самими ж панамі-вченими, що зі своєю об'єктивністю і незалежністю вони йдуть невірним шляхом. Просте питання, що виникає перед кожною науковою бандою, звучить таким чином: для кого збирати знання? Кому допомагати орієнтуватися в оточуючому світі? Тому кожній науці обов'язково властиво орієнтуватися на певний різновид людей і певну епоху. Швидше за все, існує нордична і націонал-соціалістична наука, що має бути прямою протилежністю ліберально-єврейській науці, яка взагалі не виконує своєї функції і піклується лише про свою славу»³¹.

Також вельми показовим видається глибоко вкорінене, проте старанно приховане відчуття неповноцінності нацистських вождів щодо давньої історії Німеччини. Майже виправдовуючись за стародавніх германців, Гітлер в «Майн Кампф» писав: «Культурно обдаровані, творчі нації, або, краще сказати, раси носили в собі ці корисні властивості і тоді, коли несприятливі зовнішні обставини заважали їм проявитися. Ось чому грубою помилкою є спроби представити справу так, ніби германці епохи до Різдва Христового були «позбавлені будь-якої культури», були «варварами». Нічого подібного насправді не було. Суворість їхньої північної батьківщини поставила їх лише в таке становище, яке заважало розвитку їх творчих сил. Якщо б вони потрапили в більш сприятливі обставини півдня і якби в особі нижчих народів вони знайшли собі необхідну робочу силу, то закладені в них, але тимчасово дрімаючі здібності пишню розквітли б так само, як це сталося з стародавніми греками»³². Проте в приватних бесідах Гітлер різко засуджував рейхсфюрера СС Гімmlера, який організував і фінансував різні археологічні розкопки стародавніх германських поселень: «Навіщо ми наводимо весь світ на думку, ніби у нас немає історичного минулого? Мало нам того, що римляни зводили гігантські споруди, коли наші предки жили в глиняних хижках, так Гімmlер ще й наказує відкопувати ці села і захоплюється кожним глиняним черепком чи кам'яною сокирою, яких вдається викопати. Цим ми лише демонструємо, що кидали кам'яні дротики і сиділи навколо багаття тоді, коли Греція і Рим вже перебували на вищому ступені культурного розвитку. У нас є всі підстави мовчати щодо нашого минулого, а Гімmlер кричить про нього на весь світ»³³.

Сам же Гімmlер з суто нацистською відвертістю і німецькою ґрунтовністю якимось висловив своє обурення діяльністю вчених-

істориків, виголосивши справжню програмну промову, з якою і нині погодилася б переважна більшість політиків в усьому світі, хоча жоден з них і не наважиться в цьому зізнатися: «Що собі взагалі дозволяють ці пани?! Їх наукові погляди нікого не цікавлять, це їхня особиста думка, от і нехай вони тримають її при собі. Якщо держава і партія висловлюють якусь тезу як бажану відправну точку для наукових досліджень, то вона просто має вважатися науковою аксіомою і не допускати жодних розмов, а тим більше злостивої навмисної критики. Нам байдуже, так чи інакше насправді відбувалася давня історія німецьких племен. Вчені виходять з понять, які змінюються кожні кілька років. І жодного значення не має, якщо поняття, визначені партією як базова відправна точка відліку, спочатку будуть суперечити думкам, прийнятим у наукових колах. Єдине, що стосується нас і за що ми платимо цим людям — історичні уявлення, які зміцнюють у нашому народі таку необхідну національну гордість. У всій цій дуже сумнівній справі у нас один інтерес — здійснити проєкцію на далеке минуле наших уявлень про майбутнє німецького народу. Увесь Тацит зі своєю «Германією» — тенденційна писанина. Наша германістика століттями годувалася цією фальшивкою, і ми маємо повне право замінити одну фікцію іншою. Історія первісних часів — це наука про видатне значення німців у доісторичну епоху»³⁴.

Цілком природно, що з таким ставленням до науки і культури всі декларації і маніфести нацистських партійних пропагандистів про небачений розвиток «арійської культури» за умов гітлерівського режиму так і не були підкріплені жодними конкретними здобутками. Власне кажучи, єдиною справжньою детермінантою «нацистського мистецтва» були особисті смаки колишнього художника-невдахи, якому долею судилося очолити Третій рейх, тож яке мистецтво є «арійським», а яке — «кубо», визначав лише фюрер. Як згадує особистий архітектор фюрера А.Шпеер, коли він зробив реконструкцію службової квартири для Геббельса і прикрасив інтер'єр картинами Нольде, міністр пропаганди і його дружина були в повному захваті, аж поки не з'явився Гітлер і найрізкішим чином не розкритикував смаки Геббельса, після чого міністр негайно викликав Шпеєра і вигукнув: «Зараз же приборіть ці картини, вони просто жахливі». Та й загалом, на думку цього улюбленця фюрера і майбутнього міністра військової промисловості: «В перші місяці після здобуття влади деякі напрями сучасного живопису, які в 1937 році були затавровані як мистецтво виродження, ще

мали деякі шанси. Адже Ганс Вайдеман, старий член партії з Ессену із золотим партійним значком очолював у міністерстві пропаганди відділ образотворчих мистецтв. Нічого не знаючи про історію з акварелями Нольде, він підібрав для Геббельса ряд картин у дусі Нольде і Мунка і порекомендував їх міністру як вираження національного революційного мистецтва. Навчений гірким досвідом, Геббельс негайно наказав прибрати ці картини. Коли ж у відповідь Вайдеман рішуче відмовився піддати анафемі усе сучасне мистецтво без розбору, його негайно зняли з посади»³⁵. Вже після того, як Шпеєр відсидів 20 років за вироком Нюрнберзького трибуналу, йому випадково потрапили на очі картини того періоду — і ті, що були затавровані як «мистецтво виродження», і ті, що вихвалялися як неперевершені зразки націонал-соціалістичного духу. Колишнього фаворита Гітлера просто вразила їх подібність, адже відмінності між ними, що колись викликали жваві дискусії та суперечки, були мізерними.

Що ж стосується помпезності парадно-тріумфальної архітектури, то вона мала просто підкреслити велич і непохитність нацистського режиму, послугуючи своєрідним монументальним аргументом для обґрунтування гітлерівських претензій на світове панування, причому, як згадує той же Шпеєр, коричневі культуртрегери так і не спромоглися створити хоч якогось аналогу власного націонал-соціалістичного реалізму: «Скільки б не писала про «стиль фюрера» партійна преса, насправді такого взагалі не було. А те, що проголосили офіційною архітектурою рейху, було лише ... неокласицизмом, розмноженим, видозміненим, перебільшеним, а то й взагалі до смішного спотвореним... було б помилкою відшукувати у Гітлера ідеологічно обґрунтований архітектурний стиль. Це не відповідало його прагматичному мисленню». Що ж до тези, що цей стиль є панівним в архітектурі будь-якої тоталітарної держави, то, на думку Шпеєра, це «швидше, ознака епохи, яка притаманна Вашингтону, Лондону і Парижу тією ж мірою, як і Риму, Москві або нашим проектам реконструкції Берліна»³⁶.

Для загальної характеристики «високого» культурного рівня та «глибини» мистецьких інтересів нацистської верхівки надзвичайно показово видається історія з урочистою виставою («Мейстєнзінгери») Берлінської державної опери з нагоди відкриття партійного з'їзду НСДАП в 1933 р. — першого року при владі. Понад тисячу вищих партійних функціонерів отримали запрошення і квитки, проте майже всі вони віддали перевагу вивченню

різноманітних спиртних напоїв та жіночої краси в інших закладах культури, сподіваючись, що решта партайгеноссе обов'язково виконає свій партійний обов'язок і відсидить виставу до кінця. Видовище порожньої зали настільки обурило Гітлера, що розгніваний фюрер негайно відправив патрулі з наказом повитягувати партійців з квартир, пивних і винних погребів, але і це не допомогло, а наступного дня усі делегати з'їзду в кулуарах помиралі зі сміху, коли розповідали одне одному, в яких місцях і за яким заняттям познаходили їх колег штурмовики. Наступного року Гітлер віддав прямий наказ усій нацистській верхівці відвідати урочисту виставу, тож опера була заповнена людьми, які сиділи з викарбуваним виразом смертельної нудьги на обличчі, і замість того, щоб насолоджуватися музикою, вели безуспішну боротьбу зі сном. Останньою краплею стали жалюгідні оплески, що, на думку фюрера, не відповідали блискучій постановці, тож з 1935 року партійні маси, які вочевидь недолюбливали високе мистецтво класичної музики, були замінені на цивільну публіку, і лише так вдалося забезпечити потрібну артистам атмосферу і ті овації, яких вимагав Гітлер.

Цілком обґрунтованим видається навіть не висновок, а, швидше, діагноз Шпеєра, що «чутки про те, що керівництво партією всерйоз цікавиться музикою, були абсолютною вигадкою. Навпаки, партійна верхівка цілком складалася з грубо сколочених, позбавлених індивідуальності типів, яких так само мало можна було привабити класичною музикою, як і іншими видами мистецтва та літератури». Та й загалом, на його думку, партійні бонзи, як правило, не мали вищої освіти і «всі вирізнялися рідкісною духовною апатією, а їх освітній і культурний рівень аж ніяк не відповідав тому, чого можна було б очікувати від керівної еліти народу з традиційно високим духовним рівнем. Гітлеру явно було приємніше мати в своєму найближчому оточенні співробітників однакового з ним рівня»³⁷. Тож реальна історія творення «арійської культури» нагадувала не стільки скандинавські саги чи германський героїчний епос «Пісні про Нібелунгів», скільки відомий польський анекдот часів Другої світової війни:

Питання: Хто такий справжній арієць?

Відповідь: Блондин як Гітлер (фюрер був смалким брюнетом), стрункий як Герінг (рейхсмаршал був надзвичайно огрядний), могутній як Геббельс (міністр пропаганди був дуже маленькою, миршавою і кульгавою істотою), розумний як Лей (лідер Трудового

фронту — нацистських профспілок — вважався в Німеччині ета-
лоном тупості та невігластва).

-
- ¹ Смит Д. Муссолини. — М.: Интердайджест, 1995. — С. 8.
- ² Гитлер А. Майн кампф. — М.: Витязь, 2000. — С. 320.
- ³ Розенберг А. Миф XX века. — Tallinn: Shildex, 1998. — С. 14.
- ⁴ Гитлер А. Там само — С. 243.
- ⁵ Гитлер А. Там само — С. 320.
- ⁶ Гитлер А. Там само — С. 243.
- ⁷ Гитлер А. Там само — С. 255.
- ⁸ Германский национал-социализм. Подлинные материалы нацистских идеологов / Составитель В. Пруссаков. — М.: Паллада, 1994. — С. 7.
- ⁹ Гитлер А. Там само — С. 256.
- ¹⁰ Розенберг А. Там само — С. 21.
- ¹¹ Гитлер А. Там само — С. 246–247.
- ¹² Гитлер А. Там само — С. 244.
- ¹³ Гитлер А. Там само — С. 244, 245, 248.
- ¹⁴ Розенберг А. Там само — С. 20–21.
- ¹⁵ Гитлер А. Там само — С. 208.
- ¹⁶ Гитлер А. Там само — С. 283.
- ¹⁷ Гитлер А. Там само — С. 320.
- ¹⁸ Гитлер А. Там само — С. 371.
- ¹⁹ Розенберг А. Там само — С. 78.
- ²⁰ Розенберг А. Там само — С. 79, 372.
- ²¹ Гитлер А. Там само — С. 529.
- ²² Гитлер А. Там само — С. 533, 527.
- ²³ Розенберг А. Там само — С. 63.
- ²⁴ Гитлер А. Там само — С. 216.
- ²⁵ Розенберг А. Там само — С. 207, 210.
- ²⁶ Розенберг А. Там само — С. 13.
- ²⁷ Гитлер А. Там само — С. 51, 273, 274.
- ²⁸ Гитлер А. Там само — С. 51.
- ²⁹ Гитлер А. Там само — С. 217, 57.
- ³⁰ Гитлер А. Там само — С. 352.
- ³¹ Раушнинг Г. Говорит Гитлер. Зверь из бездны. — М.: Миф, 1993. — С. 173.
- ³² Гитлер А. Там само — С. 328.
- ³³ Шпеер А. Воспоминания. — Смоленск: Русич, 1997. — С. 148.
- ³⁴ Раушнинг Г. Там само — С. 176.
- ³⁵ Шпеер А. Там само — С. 60.
- ³⁶ Шпеер А. Там само — С. 79.
- ³⁷ Шпеер А. Там само — С. 102, 182.